

10. Stínový druhý sled	426
11. Nová síť	440
12. Opěrný trojúhelník	450
13. Cizinci	464
14. Tok Tichého Donu	478
Přílohy	489
Ediční poznámka	566
Seznam příloh	567

1. Příloha k prvnímu vydání (1971-1972)	567
2. Příloha k druhému vydání (1973-1974)	568
3. Příloha k třetímu vydání (1975-1976)	569
4. Příloha k čtvrtému vydání (1977-1978)	570
5. Příloha k pátému vydání (1979-1980)	571
6. Příloha k šestému vydání (1981-1982)	572
7. Příloha k sedmému vydání (1983-1984)	573
8. Příloha k osmému vydání (1985-1986)	574
9. Příloha k devátému vydání (1987-1988)	575
10. Příloha k desátému vydání (1989-1990)	576
11. Příloha k jedenáctému vydání (1991-1992)	577
12. Příloha k dvanáctému vydání (1993-1994)	578
13. Příloha k třináctému vydání (1995-1996)	579
14. Příloha k čtrnáctému vydání (1997-1998)	580
15. Příloha k patnáctému vydání (1999-2000)	581
16. Příloha k šestnáctému vydání (2001-2002)	582
17. Příloha k sedmáctému vydání (2003-2004)	583
18. Příloha k osmáctému vydání (2005-2006)	584
19. Příloha k deváctému vydání (2007-2008)	585
20. Příloha k dvacátému vydání (2009-2010)	586

ALEXANDR SOLŽENICYN
TRKALO SE TELE S DUBEM
 Autobiografie

Z ruského originálu Bodalsa těljonok s dubom (Očerki iz literaturnoj žizni),
 Moskva 1996, nakl. Soglasie (2., opravené a doplněné vydání) přeložila Ludmila Dušková

Vydala Academia, nakladatelství Akademie věd České republiky, Legerova 61, Praha 2

Obálka Robin Brichta
 Obrazová příloha Běla Trpišovská
 Technická redaktorka Běla Trpišovská
 Jazyková a odborná revize textu Anna Nováková a PhDr. Jiří Honzík

Odpovědná redaktorka Drahoslava Janderová
 Vydání 2., v tomto překladu 1., 2001
 Ediční číslo 0708
 Sazba a tisk **SERIFA®**, s. r. o., Jinonická 80, Praha 5

ISBN 80-200-0870-5

Vida, z toho, co jsem mu přinesl, nemohl otisknout nic, a přitom mě prosí, abych nejinak psal dál!!

Právě to jsem mu milerád slíbil...

Odmítnutí Matrjony snažil se pak A. T. zamluvit vyprávěním o tom, jak hodlá prosadit Ivana Děnísoviče – všechny akce se zatím odehrávaly v jeho fantazii. Doslova se tím opájel. Ve skutečnosti sám ještě nevěděl: co všechno podnikne? z které strany začne? a kdy? Řekl mi chlácholivě:

„Nespěchejte na nás. Neptejte se, v kterém čísle próza vyjde.“

Nic takového jsem neměl v úmyslu. V duchu jsem mu děkoval, že se to obešlo bez Lubjanky. Pro mě znamenalo určitou prohru jen to, že jsem se odtajnil, a teď abych s trojnásobnou ostražitostí schovával své hotové rukopisy i to, co zrovna píšu. Odpověděl jsem mu:

„Takhle uvažují jen mladí autoři – ti se chtějí vidět co nejdřív otištěni. Kdežto já už jsem chytil druhý dech.“

* * *

Pak jsme se rozešli na dosti dlouhou dobu. Toho roku jsem v jeho otálení nespátrával nic špatného. Čím taky toto otálení poměřovat, s čím je srovnávat? Copak existoval v naší literatuře podobný případ?

Kde nic není, ani smrt nebere. Když postavíte slepičí vejce na dýnko a nepatrně přimáčknete, všichni na vlastní oči uvidí, že stojí. Ale předtím se všem překulilo. Kdo z celebrit sovětské literatury před Tvardovským nebo kromě Tvardovského by měl tu drzost předložit nejvyšším místům takový osklivý pomlouvačný blábol? Začátkem roku 1962 se opravdu nedalo předvídat, jakými cestami chce docílit úspěchu a zdali se mu to povede. Ale léta plynula a my dnes víme, že Tvardovskij otiskl Děnísoviče s jedenáctiměsíčním zpožděním, a teď by bylo snadné vyčítat mu, že nespíchal a neúnosně vydání protahoval. Když má próza dorazila do redakce, Nikita ještě dštil síru a oheň na Stalina a hledal další kámen, jímž by po něm mrštil! Jak by tehdy přivítal, že má v ruce svědectví jedné z jeho obětí! A kdyby tehdy, v živé atmosféře XXII. sjezdu, vyšel Děnísovič, posílilo by to protistalinské nálady a já si myslím, že by Nikita v zápalu boje strčil do Pravdy i kapitolu Jedna Stalinova noc z Kruhu prvního. Měl jsem jasně před očima to číslo Pravdy v pětimilionovém nákladu, viděl jsem ho před sebou ve vsí kráse.

Ani dnes nevím, co si o tom myslet. Copak bylo možné, abych sám odnesl prózu Nikitovi a předal mu ji do vlastních rukou? Tady by ani XXII. sjezd nepomohl, nebýt Tvardovského. Ale zároveň nelze popřít, že Tvardovskij propásl tu pravou chvíli, propásl přílivovou vlnu, která by mohla vše převrátit a odkutálet dál od stalinistických útesů a teprve tam ukázat, co skrývá. Kdybychom byli otiskli tak dva tři měsíce po sjezdu i kapitolu o Stalinovi, – jeho vina by se ukázala ještě nenapravitelnější a jeho pozdější skrytá rehabilitace těžší. Literatura mohla popohnat dějiny. Ale nepopohnala.

Viktor Někrasov byl v červenci 1962 celý nervózní:

„Nechápu, proč s tím dělá takové ciráty. Sbírá nějaké ohlasy, pak se chystá psát dopis... A přitom má jeho telefonní číslo. Stačilo by zvednout sluchátko a zavolat přímo Nikitovi! Má strach...“

Tvardovskij měl skutečně takovou povahu; dělalo se mu zle od žaludku při pomyšlení, že by mohl být odmítnut. Prý nevýslovně trpěl, když ho někdo požádal, aby se za něj přimluvil, třeba jenom kvůli bytu. A co když mu nevyhoví, jemu, poslanci Nejvyššího sovětu a kandidátovi ÚV? – to by bylo ponižující...

Chápal jsem ho, že se bál ublížit i mé próze, kdyby se nepřipraven a rovnou obrátil přímo na Chruščova. Ale myslím si, že důležitější roli tu hrála pohodlná liknavost nomenklaturních kádrů, v nichž se tak dlouho pohyboval. Všichni jsou prostě líní a nezvykli si kout historii, dokud je žhavá a dokud se jim nevysmekne pod rukama; je to snad proto, že historie stejně nikam neuteče, nebo že ji nekurují vlastně oni? Nadto Tvardovskému vystačilo jeho sebeuspokojení z velkého objevu na několik měsíců, Děnísovič ho hrál u srdce i neotištěný. Nespěchal, dával číst rukopis Čukovskému, Maršakovi – a nejen proto, aby tato zvučná jména podpořila budoucí osud mé prózy, ale aby se mohl těmito ohlasy sám kochat, nahlas je předčítat redaktorům a potěšit jimi své známé (jenom mně je neukázal, měl totiž strach, aby mě nezkazil). I Fedinovi dal rukopis a neměl nic proti tomu, aby si ho přečetl i Paustovskij a Erenburg (sám je neměl rád a nenabídl jim ho). Dlouho chystal předmluvu k novele (ačkoli nebyla vlastně nutná – nač se taky ospravedlňovat?). Přestože zdlouhavé přípravy trvaly tolik měsíců, stále nebyl rozhodnut, jak doručit Děnísoviče nahoru. Normálně dát prózu do sazby a poslat na cenzuru mu připadalo vražedné (a vražedné to taky bylo) – nejenže by ji cenzura okamžitě zakousla, ale taky by neprodleně informovala kulturní odbor ÚV a ten by Děnísoviči ihned pro jistotu zasadil smrtící protiúder.

Měsíce plynuly a vášně XXII. sjezdu vychládaly, až vychladly docela. Chruščov byl nestálý ve všech svých iniciativách, chyběla mu důslednost, byl náladový; a teď ještě musel podržet Násira, zásobovat raketami Castra, objevit zaručeně definitivní (ten nejlepší) způsob, jak dosáhnout plného rozkvětu sovětského zemědělství, popohnat výzkum kosmu a udělat pořádek v lágrech, když padl Berija.

A na Tvardovského čekala ještě jedna nepředvídaná potíž, která jeho plánovanou přípravu pomocí shromažďování kladných ohlasů provázela: v našem století psacích strojů a fotoaparátů se rychle šířily kopie rukopisu. (Zdá se, že prvním viníkem byl Viktor Někrasov, který si půjčil text u starého přítele Tvardovského na jednu noc a dal ho přefotografovat naší budoucí blízké přítelkyni N. I. Stoljarovové (srov. Pátý dodatek, stať 9). Oba to mysleli dobře, jejich jednání bylo přirozené, ale ve skutečnosti zhoubné.) V sefju Nového miru byly původní exempláře pod přísným dohledem – a mezitím už desítky, ne-li stovky opisů a fotokopii běhaly po Moskvě, po Leningradu, pronikly do Kyjeva, Oděsy, Charkova, Nižního Novgorodu. Všichni si totiž byli jisti, že Děnísoviče nikdo neotiskne. Tvardovskij se zlobil, hledal „zradu“ v redakci, protože nechá-

pal techniku a vědu našeho století, nechápal, že on sám svým sbíráním nadšených ohlasů a písemných recenzí byl hlavním viníkem. Stále váhal, nemohl se rozhodnout, měsíce utíkaly – a nastalo vážné nebezpečí, že próza pronikne na Západ, kde jsou lidé poněkud pohotovější, a pokud otisknou Děnisoviče tam, nemá už naději, že bude publikován doma. (Tuto logiku dobře chápe sovětský člověk, absolutně však nechápe člověk západní. Vždyť pro nás není svět světem, ale dvěma neustále mezi sebou bojujícími „tábory“, jak jsme naučení.) Že se Děnisovič objevil na Západě skoro až za rok, je zázrak – a nikoli menší zázrak než jeho otištění v SSSR. Zřejmě můžeme děkovat pověstné západní povrchnosti. Cizinec, který se dověděl o mé prózičce, nepřikládal jí patriční význam.

Možná že právě tohle nebezpečí přimělo Tvardovského, aby si pospíšil. V červenci předal rukopis ověnčený četnými dobrozdániami Chruščovovu expertovi přes kulturu Vladimíru Semjonoviči Lebeděvovi.

Mezitím mě Tvardovskij ani jednou nepozval a já jsem se jen z vyprávění Anny Berzerové dovídal, co se děje v redakci. A potkával jsem tu a tam lidi, kteří mou novelu četli. Po dlouhé němé ilegalitě mi připadaly i ty dvě desítky lidí jako davy a díky nim jsem propadal dojmu bouřlivé popularity.

Rychle jsem se připravoval na nové, nebezpečné období svého života. Něco jiného je schovávat rukopisy, když jste pouhým zrnkem písku mezi ostatními, a jiné je, když jste odhalili svou totožnost, a Lubjanka se rozhodne věnovat vám mnohem usilovnější přízeň než Novyj mir a vyšle k vám své darmošlapy, kteří s ničím nespíchájí, aby se u vás ještě poohlédli po dalších rukopisech. Začal jsem probírat své schovávačky – a zjistil jsem, jak jsou hrozně jednoduché a průhledné pro ty zloděje. A tak jsem teď sám ničil druhé dno skříně, aby po něm nezbyla ani stopa; a spaloval jsem všechny varianty a první verze. Rozhodl jsem se, že doma si neponechám nic, a hned na samém začátku roku 1962 jsme se ženou odvezli můj archiv k jejímu příteli Těušovi do Moskvy (za tři a půl roku se části tohoto archivu stejně zmocní policejní pochopové). Tuhle cestu jsem si zvlášť dobře zapamatoval, protože do svátečně poloprázdného vagonu elektrické dráhy vpadl opilý chuligán a začal sprostě urážet cestující. Ale nikdo z mužů se mu nepostavil – někdo byl starý, někdo moc opatrný. Patřilo se, abych si to s ním rozdal já, seděl jsem poblíž a úder jsem měl docela slušný. Jenže u nohou nám stál náš drahocenný kufřík se všemi rukopisy, a já jsem si nic takového nemohl v tu chvíli dovolit. Po rvačce by nutně následovala cesta na milici, ať už v roli zúčastněného, nebo svědka – jedno i druhé bylo na draka. Rozmnožil bych dlouhou řadu ryze ruských osudových příběhů a nitky dlouholeté konspirace by se zpřetrhaly kvůli jednomu chuligánovi. A tak abych splnil své ruské poslání, musel jsem prokázat neruskou trpělivost a výdrž. Zahanben jsem zbaběle seděl s očima zapíchnutýma do země a poslouchal ženské lamentace, že mezi námi nesedí ani jeden chlap.

Možná že ne tak často a v tak křišťálové podobě, přesto však stejně tíživě na mě mnohokrát doléhala má úmorná literární konspirace a bránila mi svobodně

jednat, svobodně mluvit, svobodně napřímit záda. Všechny nás to ohýbalo, ale mě navíc ještě tížilo to sklepní živoření a ubíralo mi tolik sil, které jsem mohl vynaložit na literaturu! Každá kůstka mě bolí, kosti prosí – narovnej se! – i kdybys měl umřít.

Odvezl jsem archiv, ale při lednové návštěvě Nového miru jsem zjistil, že se stále s mou novelou nic neděje, že stále ještě není odevzdána do sazby. Musel jsem i v nové choulostivé situaci dál vyučovat a chvílky pro psaní jen krást. Cítil jsem, že román V kruhu prvním potřebuje ještě jednu, poslední revizi, a v lednu 1962 jsem se k tomu rozhodl. Byl to risk. Čtyři měsíce, až do konce dubna, jsem nedělal nic jiného a osud Ivana Děnisoviče mě zajímal jen okrajově, spíš jsem si přál, aby se s ním nic nedělo, nic neměnilo, nic se nehýbalo z místa – teď jsem se jen modlil, abych v klidu dokončil román. Modlit jsem se ani nemusel – záležitost Ivana Děnisoviče se z místa nepohnula. O květnových svátcích – ještě mě nikdo nesledoval – jsem odvezl k Zubovovým na Krym (kde se usadili po příchodu z vyhnanství) celý přepsaný román a sadu tajných hustě psaných kopií. Pak jsem doma dokončoval různé drobnosti – a už tady bylo léto a já jsem se musel vydat na cesty a při jednom ještě rozvézt kopie mikrofilmů na Kamu a na Ural. S Novým mirem to vypadalo tak beznadějně (a vlastně to je dobře, uvažoval jsem, postupně se ke mně vrátí má bezpečná anonymita), že jsme si s ženou naplánovali cestu na Jenisej a na Bajkal (byl jsem na Sibiři, ale jen v trestaneckém dobytčáku a ne dál než v Novosibirsku). „Bída s nouzí“ dalo by se říct... Jenže právě v Irkutsku, nejdál od Moskvy, na mě čekala kopie spěšného telegramu od Tvardovského, abych se co nejdřív „na chvíli“ zastavil v redakci.

Splnit jeho přání znamenalo v mé situaci čtyři dny a čtyři noci jízdy.

Znovu byla svolána celoredakční porada a mně bylo dosti mlhavě sděleno, že jedna důležitá instituce (to jest V. S. Lebeděv) mou novelu schválila. Ale zároveň měli jisté zlepšovací návrhy. Tvardovskij mínil, že připomínek není tak mnoho a on se velmi přimlouvá, abych jim vyhověl a ne zahodil tuhle slibnou šanci.

Hrozně se držel, aby se neradoval příliš nápadně. Ale stejně mu zářila v očích dětinská radost. Byl nesmírně spokojen se svým mnohaměsíčním úspěšným plánem a jen proto, že chtěl dostát redakčním formalitám, dodával nějaké své připomínky, ale záleželo mu jen na tom, abych přijal ty Lebeděvovy. Neříkal to přímo, vedl ovšem poradu se vši seriózností a vyzýval všechny členy redakce, aby se vyjádřili k nezbytným opravám.

A tak i redaktoři cosi říkali, ale nepodstatného, nepřáli si nic jiného než udělat radost svému velkému Šěfovi, a dokonce se ani vůbec nesnažili mít vlastní názor, který by se od jeho názoru nějak lišil. (A nebyl to Tvardovskij, kdo vytvořil tuhle atmosféru ve své redakci, ta vznikla sama a přirozeně, stejně živelně, jako se chová každá část většího celku; táž atmosféra panovala v každé instituci, v každém kolektivu sovětského systému.) Ale seděl tu i Děmentjev a ten věděl, že obruč povoluje a víko nadskakuje... Alexandr Grigorjevič Děmentjev totiž neustrnul na funkci stranického tajemníka lenigradské odbočky

Svazu spisovatelů, ale za vlády Chruščova se stal dokonce komisařem nejliberálnějšího časopisu – kdo asi a proč asi ho vyslal na tento post? – částečně aby chytil druhý dech, částečně aby se rehabilitoval, ale taky aby zůstal *na stráž!* Před těmi, kdo ho sem poslali na poloviční úvazek, ale s dvojnásobnou odpovědností, nemohl teď odkývat dokonce ani kladný názor autoritativního Chruščovova referenta a podlehnout měkkému srdci celé redakce. Choval se vždycky věcně, s nikým se nepřel tehdy v prosinci 1961, když mě všichni vychvalovali a hýčkali; věděl přece, že má próza tak jako tak nemá šanci; teď však nastala jiná situace, kdy se díky absurdnímu, nezákonnému běhu událostí začala rýsovat jakási možnost prodat se na veřejnost – teď musel udělat všechno, aby mého Ivana Děnisoviče *n a p r a v i l*.

Kam se jen poděl ten jeho pobaveně přátelský, sympatiemi prodchnutý tón, provázený přívětivým úklonem prošedivělé hlavy? Jak tvrdě teď zněla jeho vždycky tak milá dikce na „o“! Byl celý rozpálený, rudý jako rak až po uši! Ovšem jedno je jisté, nešlo o žádné věštby z Olympu, tentokrát protestoval vzrušeně – bál se, že nevyhraje, že redakci nepřesvědčí. Burácela jenom silná slova – o komunismu, o patriotismu, o materialismu, o socrealismu. Démentjev by byl nejradši osekal mou novelu nahladko, ze stromu udělal telegrafní sloup. Ale to už pak musel střílet do černého. Obvinil mě, že jsem poplival pýchu a symbol sovětského umění – Křižník Potěmkin – a celou debatu o něm musím vyškrtnout. A taky musím škrtnout dialog Šuchova s Aljoškou o Bohu, protože je umělecky hrozně slabý, ideologicky nesprávný, příliš dlouhý a jinak dobrou prózu vyloženě kazí. A taky se autor nesmí vyhýbat politicky přesnému hodnocení banderovců; třebaže už jsou internováni v táborech, stále na nich ulpívá krev našich sovětských lidí. A dále... Ukazuje se, že všechny své připomínky sepsal na stroji a mohl by mi je předložit, jenomže strojopis zapomněl doma.

Ke konci svého monologu připomínal Démentjev rozzuřeného kance, a kdyby před něho položil v tu chvíli někdo těch sto padesát stránek rukopisu, asi by je rozmetal vlastními tesáky.

A Tvardovskij mlčel. Aby ne! Zcela správně uvažoval stranický komisař, když chtěl z mé amorfní novely ukout zbraň socrealismu. Co mu na to asi měl šéfredaktor říct? Namítat nic nemohl – tak aspoň *m l č e l*. Nepodpořil ho jediným příkřivnutím, ani brvou nehnul. A čekal, jak se zachovám já. Kdybych ustoupil, přidal by se.

Démentjev to však přehnal. Ani při vší své bystrosti a pronikavém rozumu nedokázal odhadnout krevní skupinu káránců, jejich bytostnou zocelenost. Kdyby byl opatrný a žádal drobné, leč nebezpečné ústupky, které by stejně novelu zkazily, zapsal bych si je, bral bych je vážně spolu s připomínkami Chruščovova experta a nejspíš něco pokazil. Ale mě doslova probodávaly jeho vztekuté pohledy – a já jsem reagoval bez zaváhání, vůbec jsem v tu chvíli neuvažoval, nakolik si uškodím. Před mými spoluvězni, před mými bratry, před ekibastuzskou hladovkou, před kengirskou vzpourou bych se musel jinak propadnout

hanbou, že jsem se s nimi vůbec bavil; jak jsem si vůbec mohl myslet, že literáti s rudými knížkami jsou po XXII. sjezdu schopni otisknout slůvko pravdy...

„Deset let jsem čekal,“ řekl jsem s úlevou, „a mohu ještě deset let počkat. Nepěchám. Nejsem materiálně závislý na literatuře. Vraťte mi můj rukopis a já pojedu.“

Vtom zasáhl Tvardovskij, celý poplašený:

„Ale vy přece nic dělat *n e m u s í t e!* Všechno, co tu bylo řečeno, jsme vám jen dávali k úvaze. Prostě si všichni hrozně přejeme, aby váš rukopis prošel.“

A Démentjev přestal útočit. Zmlkl. Zjihl. Dospěl přesně do onoho bodu, kde jeho vliv na šéfa končil. Dál už nesměl riskovat.

Okamžitě prohlásil, že s ním musím jet domů, kde má můj první exemplář. Jak se najednou změnil, jak byl přátelský! Byl to vůbec on, ten rozběsněný tur, který se na mě před půlhodinou vrhal hlava nehlava? Zničehonic mi nabídl – svůj byt k práci. Jako by vymazal z paměti terminologii hřímavých -ismů, začal u mne v jakýchsi mlhavých náznacích hledat pochopení. Hm-hm, komisař přece jen neměl nervy z ryzí oceli. Jak se zdá, měl spoustu komplexů a z každého nového mindráku byl čím dál smutnější. (Mimochodem, slyšel jsem, že pochází z bohaté kupecké rodiny; podle věku musel ještě tuhle dobu pamatovat; možná že kvůli špatnému původu dával tak okatě najevo své ortodoxní přesvědčení... Stává se to. Sofronov je přece stejný případ. A takových slouhů je v nejvyšších literárních kruzích až dost. Tak jsem zas zůstal před svým Děnisovičem na rozpacích. Věděl jsem přece to, co nevěděl nikdo v redakci: že tohle není původní verze, že do té už jsem sáhl a přičísl ji, už není nedotčená. Takže teď mohu jen pokračovat v načaté práci. Nálože zbude ještě dost, i když trochu uberu. Jenom mi nepřipadal takový vstup do literatury šťastný: ustupovat jako všichni ostatní. Přesně vím, že *p r o s e b e* jsem v tu chvíli nemohl udělat nic lepšího než na novelu ani nesáhnout – hrom do nich, ať mi ji třeba hodí na hlavu! Přitom mi ale zas připadalo hloupé nevyzkoušet všechny možnosti. Oslabit novelu o půl či tři čtvrtě procenta jejích hodnot a vyhovět připomínkám Lebeděva a Nového miru, toho jsem se bát nemusel, stejně ohromí veřejnost, až bude otisknuta! Ne, za pokus to stálo.

Když jsem se na Lebeděvovy připomínky podíval pozorněji, zjistil jsem, že až udivovaly svou bezvýznamností. Ničeho zásadního v textu se ani nedotkly. Nejedvážnější místa, nad nimiž by se mi asi svíralo srdce, kdybych je měl škrtnout, zůstala Lebeděvem nedotčena, jakoby nepovšimnuta. Co to tam vlastně sedí za utajeného liberála v bezprostřední blízkosti generálního tajemníka ÚV? Jak tam proklouzl? Jak se tam může udržet? Jaké má asi plány? Vždyť určitě potřebuje, aby mu někdo pomohl!

Jeho připomínky se týkaly hlavně velitele tábora (vyškrtnout vše, co z něj dělalo v očích Ivana Děnisoviče komickou figurku) a náležitě zdůraznit, že jde o člena strany (novela přece musí mít svého kladného hrdinu!). Komické vlastnosti jsem vyškrtal, zůstaly jen rysy „hrdinské“, avšak „málo rozvinuté“, jak

později konstatovala kritika. Trochu nafouknutý se teď zdál bachařův protest při rozdělování do směn (stanovisko bylo jasné, ale protest směšný), ovšem celkový obraz lágru to nenarušovalo. Dále si přál řidčeji nazývat eskortu „andělíčky strážníčky“ – nechal jsem ze sedmi jen tři; ubrat „kurvu“ a „kurvy“ z řečí o štábu (těch tam bylo trochu moc); a taky by měl banderovce odsoudit aspoň bachař, když ne autor (vlozil jsem tedy do úst jednomu bachařovi podobnou větu, ale v knižním vydání jsem ji vyhodil; zněla sice v ústech bachaře přirozeně, ale těch nadávek na ně už bylo dost i tak). A prý by bylo dobré, aby muklové žili aspoň trochu jakousi nadějí na svobodu (v tom jsem mu ale vyhovět nemohl). Nejvíc jsem se zasmál požadavku, abych já, zapřísáhlý nepřítel Stalina, uvedl alespoň jednou v textu, že právě on zavinił všechna ta neštěstí. (A skutečně – v celé novele se o něm nikdo nikdy nezmínil! Nebylo to náhodou – považoval jsem za zločinný celý sovětský režim, nejen Stalina.) Tohle přání jsem Lebeděvovi splnil a jednou jsem tam „báťušku s knírem“ připomenul...

Text jsem opravil, odjel z Moskvy a znovu mi nastalo období ticha a tmy (Bože, ani Bajkal mě nenechali celý prohlédnout!). Všechno se zase vrátilo do dřívějšího stavu nehybnosti, jako kdyby se osud mé prózy nikdy nepohnul z místa, jako by to všechno byl sen. Až koncem září a přísně tajně jsem se dověděl, jak proces pokračuje. Na dače v Picundě začal Lebeděv číst Děnisoviče nahlas Chruščovovi (Nikita četl nerad, vzdělání se snažil čerpat z filmů). Nikita tuhle zábavnou novelku pozorně poslouchal, na patřičných místech se smál, na patřičných vzdychal a hekal, a od prostředka si dal zavolat Mikojana a poslouchali spolu. Líbilo se jim to až do konce, zvláště je samozřejmě potěšila scéna, kde se pracuje, místo, „kde Ivan Děnisovič šetří maltou“ (o tom pak Chruščov mluvil i na kremelském setkání). Mikojan Chruščovovi v ničem neodporoval, a tak byl osud mé prózy na tomto domácím čtení zpečetěn. Chruščov si ovšem přál, aby se vše ubíralo demokratickou cestou.

Asi za čtrnáct dní, kdy se už Chruščov vrátil z dovolené do Moskvy, dostal Novyj mir zničehonic kolem poledne příkaz z ÚV: do rána poslat ne méně než 23 exemplářů. A v redakci měli tři. Přepsat text na stroji? Vyloučeno, to se nedá stihnout! Nezbyvalo než novelu vysázet. Obsadili několik sazečských strojů v tiskárně Izvestij, sazečům rozdali prózu po částech a ti sázeli s očima navrch hlavy. A korektoři Nového miru celou noc dělali rozkouskovanou korekturu, rvali si vlasy nad nezvyklými výrazy, nezvyklou kompozicí a upřímně žasli nad obsahem. K ránu pak nastoupili kniháři, aby všech 25 exemplářů svázali do modré obálky Nového miru; ráno bylo s naprostou samozřejmostí dovezeno 23 exemplářů na ÚV a v tiskárně sazba ukryta do speciálního trezoru, pod zámek. Chruščov nařídil, aby byly exempláře rozdány vedoucím stranickým pracovníkům, a sám odjel vypomáhat zemědělství Střední Asie.

Vrátil se asi za dva týdny, kdy už se nad ním stahovala osudná říjnová mračna. Na schůzi politbyra (tehdy „prezidia“) pak vyzval jeho členy, aby schválili otištění Děnisoviče. Nevím to jistě, ale členové politbyra se prý ke schvalování

moc neměli. Mnozí z nich mlčeli („Co mlčíte?“ – dotíral Nikita), někdo si přece jen dodal odvahy k otázce: „A tohle jako má být voda na náš mlýn?“ Ale Nikita reagoval v tu chvíli jako vlk z pohádky o Červené Karkulce: „Všechny vás sežeru.“ Samozřejmě že nescházelo ani vychvalování, jak Ivan Děnisovič poctivě staví zeď. A usneseno bylo – Ivana Děnisoviče tisknout. V každém případě se nikdo rázně nepostavil proti.

Tento zázrak sovětské cenzury byl po třech letech pojmenován poněkud přesněji – „následek voluntarismu v oblasti sovětské literatury“.

20. října, v sobotu, přijal Chruščov Tvardovského, aby mu oznámil rozhodnutí politbyra. Nevím, zdali to byl jejich první rozhovor od srdce k srdci, ale rozhodně poslední. V srdci Tvardovského – stejně jako v každém ruském a vlastně v každém lidském srdci – přebývala veliká touha věřit. Byla doba, kdy navzdory do očí bijícímu umírání ruského venkova a navzdory utrpení vlastní rodiny uvěřil ve Stalina a potom upřímně oplakával jeho smrt. Stejně upřímně se od Stalina po odhalení jeho zločinů odvrátil a začal hledat víru v novou, očištěnou pravdu a v nového člověka, z něhož by tato pravda vyzařovala. Právě takový mu připadal za toho dvou až tříhodinového setkání Chruščov; měsíc nato, kdy jsme k sobě měli s A. T. nejbliž, řekl mi: „Takový citlivý a moudrý člověk! Je to štěstí, že v čele naší vlasti stojí právě on!“

Při schůzce s Tvardovským byl Chruščov jemný, zamyšlený, dokonce se sklonem k filozofování. Uvěřit tomu je docela možné. Ale tou dobou se už nad ním stahovala mračna. Asi už tehdy měl telegram od Gromyky, kde stálo, že předšlého večera byl v Bílém domě, kde se ho přímo zeptali: „Řekněte poctivě, pane Gromyko, máte na Kubě rakety, nebo ne?“ A Gromyko odpověděl jako vždy poctivě a sebejistě: „Ne.“ To ovšem Chruščov nevěděl, když poklidně rozprávěl s Tvardovským o krásné literatuře, že ve Washingtonu se už chystají obrovské bilbordy se zvětšenými fotografiemi sovětských raket na Kubě, že v pondělí budou předvedeny představitelům amerických států a že Kennedy dostane souhlas k realizaci svého neslýchaně odvážného kroku – kontroly nad sovětským loďstvem. Všeho všudy jedna neděle dělila Chruščova od hanby, strachu a fiaska. A právě tu poslední sobotu se mu podařilo dát zelenou Ivanu Děnisoviči.

„Dokonce jsem mu skákal do řeči!“ vzpomínal Tvardovskij a sám kroutil hlavou. „Řekl jsem mu: žádná hubička ženské dítě neudělá, zrušte cenzuru krásné literatury a bude to! Takhle jen poroste počet opisů – a to je přece mnohem horší!“ Nikita mírumilovně poslouchal a neměl k tomu daleko, jak se zdálo Tvardovskému. (Podle toho, jak vyprávěl všechno v redakci, nutno připustit, že A. T. bezděky vkládal do Chruščovova mlčení své vlastní myšlenky.)

Chruščov svěřil Tvardovskému že jsou už sebrány tři svazky dokumentů o Stalinových zločinech, ale zatím že je publikovat nebude.* „Teprve dějiny

* Chruščov nic nedotáhl do konce, ani Stalina nesvrhl definitivně. Stačilo jen málo, a nikdo by se už nikdy neodvážil říci jediné slovo o „velkých zásluhách“ masového vraha.

ukáží, co jsme vykonali.“ (Nikita byl vždycky patetický a zjihlý, když mluvil o smrtelnosti všeho živého, omezenosti lidského života. Zaznívalo to i v jeho veřejných projevech. Bezděčně se v něm ozývala křesťanská víra – v něm, nejhorším pronásledovateli církve od dob Leninových! Žádný komunistický potentát ani před ním, ani po něm, ani na Západě, ani na Východě takhle nikdy nemluvil. Nikita byl car, který absolutně nechápal svou roli ani svůj historický význam a který vždycky dělal zle těm společenským vrstvám, jež ho chtěly a mohly podepřít; taky neměl ani jednoho moudrého poradce. Jeho zeť Adžubej, až příliš šikovný a chtivý, měl taky pramálo rozumu, byl to spíš dobrodruh a tchánův pád ještě uspíšil. Že Stalin zavraždil Kirova, tím si byl Chruščov jist, ale taky věděl, že Kirov sám o sobě nebyl žádnou významnou osobností.

Zdalo se, že o mé próze bylo definitivně rozhodnuto, a Tvardovskij ji zařadil do jedenáctého čísla. Vtom však propuklo raketové drama mezi SSSR a Amerikou. Mohlo se stát, že bouře kolem karibské krize smete přičiněním ÚV i mou novelku.

Jenže všechno utichlo! Před listopadovými svátky, přesně za rok od té doby, co jsem vypustil novelu z rukou, mě redakce zavolala k první korektuře.* Dokud jsem vysedával nad strojopisem, pořad bylo ještě všechno ve hvězdách a nic to se mnou nedělalo. Ale když přede mně položili nerozřezané stránky časopisu, začal jsem si představovat, jak se vynoří před očima milionů nic netušících čtenářů táborový život v celé své krokodýlí obludnosti, a najednou jsem se nad ním v nezvyklém komfortu hotelového pokoje rozbřečel sám.

Vtom mi byla předána Lebeděvova prosba, abych ještě škrtnul z textu slova parťáka Ťurina: „Tak jsem se pokřižoval a povídám: Pane na nebi, přece jenom jsi. Dlouho poshoviš, ale potom tvrdě tresceš!“ Prokoukli mě... Prokoukli mě, ale pozdě. Našli to hlavní místo v novele, kdy jsem jim hodil na hlavu a převrátil naruby jejich legendu o záhubě starých vedoucích kádrů v sedmatřicátém roce! Lámal mě v redakci: vždyť Lebeděv vám tak přeje! On to přece byl, kdo prorazil ledy a všechno zařídil, teď mu zase vy musíte vyhovět. Měli pravdu a já bych ustoupil, kdyby tu šlo o mě nebo o literaturu. Jenže tady šlo o Boha a o mužiky – a já jsem si přísahal, že nikdy se ničeho takového nedopustím! A tak jsem svému neznámému, mystickému blahodárci tuto službu odmítl.

Ale na inerci zdviženého a hozeného balvanu byl nyní dokonce i Chruščovův poradce krátký – nezastavil běh událostí.

* Novyj mir si skvěle vystřelil z cenzury; sloupcovou korekturu Ivana Děnisoviče jim poslal bez jediného slova vysvětlení. A cenzura v izolaci svých mučičů nevěděla o rozhodnutí ÚV zhora nic – všechno probíhalo v naprosté tajnosti, jak to u nás obvykle chodí. Když dostali Děnisoviče na stůl, všichni ztuhli nad tou „ideologickou diverzí“ a vzteky bez sebe zavolali do redakce: „Kdo poslal ten rukopis?“ – „My přece,“ nevinně odpověděla vedoucí redakce prózy N. P. Biankiová. „Ale kdo osobně to schvaloval?“ – „Nám se to líbilo všem,“ štěbetala Biankiová. Vypadlo z nich cosi výhrůžného a zavěsili. Za půl hodiny zavolali zvesela: „Pošlete nám ještě dva exempláře“ (taky dostali chuť si to přečíst). Chruščov sem, Chruščov tam, ale razítko tiskového dohledu stejně musí být na každé stránce.

Pokusil se o to Adžubej – nechtěl balvan zastavit, ale změnit jeho směr. Možná pod tlakem těch ortodoxních dobráků, kteří si usmysleli, že jen oni mají právo poprvé lidem předestřít historii lágrů (a sebe jako mučedníky a hlavní hrdiny); pravděpodobněji ovšem je, že ve své povrchnosti chtěli jenom převzít iniciativu (Novému miru nadzvednout mandle), obejít Tvardovského, když byl už u konce své křížové cesty, a vytrhnout mu vítěznou pochodeň z ruky – být první. Na redakční radě Izvestij se Adžubej rozčiloval, že s vrcholně důležitým tématem dne nepřišly první jejich noviny. Někdo si vzpomněl, že měli v redakci jednu takovou povídku z Čity, ale „nepublikovatelnou“, tak ji zamítli. Všichni se vrhli ke košům – povídka už tam nebyla. Obrátili se na G. Šelesta a ten jim okamžitě nadiktoval do telefonu svůj Samorost. Otiskli povídku ve svátečním čísle Izvestij, a to s nestoudnou „samozřejmostí“, bez vykřičníků, jako by se povídky z lágru tiskly v našich novinách už čtyřicet let a všechny čtenáře omrzely. Myslím si ale, že jim to se Samorostem stejně nevyšlo, protože náš balvan se valil neodvratně dál svou cestou a ruskému čtenáři bylo souzeno spatřit poprvé lágr právě v t e t o podobě.

Když se Tvardovskij definitivně přesvědčil o svém vítězství, pohlédl jako předvídavý a zkušený redaktor trochu dál – a právě o listopadových svátcích mi napsal dlouhý dopis:

„...Chtěl bych Vám říci právem staršího a v literatuře ostřílenějšího borce jednu věc. Už teď na redakci dotírá spousta lidí a chce Vaši adresu. Je o vás velká zájem – a doba i různé mimoliterární impulsy tomu ještě napomáhají. Umíte si představit, co přijde, až se vaše věc objeví v tisku? Přijde to, čemu se říká sláva... Asi víte, kam mířím – chci jen apelovat na Vaš klid, trpělivost a vzácný smysl pro vlastní hrdost... Prošel jste tolika zkouškami, a tak si těžko dovedu představit že byste se nějaké další zkoušky zalekl... naopak, někdy se zdál Váš ledový klid až přehnaný, skoro vypadal jako lhovost... Já spolu s celou redakcí jsem prožíval den, kdy jsem se dověděl, že je ‚všechno v pořádku‘, jako skutečný svátek, velké vítězství – a snad mě až zamrzela vaše zdrženlivost, s níž jste reagoval na můj blahopřejný telegram, prostě mi Vaše ‚jsem rád‘ připadalo nějak urážlivě málo, promiňte mi to... Teď ale vás zapřísahám, abyste byl zdrženlivý a neukvapoval se, aby byla právě tahle Vaše vlastnost stálým průvodcem Vaší cesty dál... Budou na vás hrozně dotírat, abyste jim ‚něco dal‘ – úryvek, kousíček textu, budou Vám nabízet smlouvy, peníze... Snažně Vás prosím – držte se... nedávejte nic z ruky, odvolávejte se (jak máme snad jisté právo doufat) na své závazky vůči Novému miru, který dál hodlá publikovat vše, co napíšete.“

Takže v redakci slavili „skutečný svátek, velké vítězství“! A já jsem jim vysvětlil svoje pocity:

„Jestlipak víte, s jakými pocity jsem otvíral dopis od vás já? Žena přinesla obálku a říká mi znepokojeně: ‚Přišlo ti tlusté psaní z Nového miru. Proč je tak tlusté?‘ Já jsem ho ohmatal a povídám: ‚No jasně, zase na mně někdo bude chtít

další úpravy v textu, ale já už žádné dělat nebudu. Považuji text za hotový a nehnou se mnou... Žiju v Rjazani se vším všudy natolik po staru (ráno jdu v táborové haleně naštipat dříví, pak se připravuju na vyučování, pak jdu do školy, tam dostanu vynadáno, že jsem nebyl na školení a taky že nemám žádnou mimoškolní činnost), že moskevské debaty a telegramy mi připadají jako sen... Já jsem z vašeho telegramu vyčetl jen jedno – že z a t í m Děnisoviče nikdo nezakázal. Tak se na mě, drahý Alexandře Trifonyči, nezlobte za to moje, jsem rád'. Byl bych k Vám neupřímný, kdybych volil silnější výrazivo, když jsem tehdy opravdu žádnou jásavou radost neprožíval. Život mě ostatně mnohem víc naučil přijímat špatné zprávy, těm já vždycky uvěřím snáz a rychleji. V lágru jsem se naučil jedno ruské přísloví: „Na štěstí nevěř, pohrom se nelekej“, zvykl jsem si podle něj žít a doufám, že se mu nikdy nezpronevřím... No a největší radost z „uznání“ jsem měl loni v prosinci, když jste kvůli Děnisoviči celou noc nespál.“

Avšak jeho výzva „držet se“ a „nic nepouštět z ruky“ našla ve mně nadšenou odezvu! Protože mě ten přepych hotelu Moskva na Ochotném rjadu, samet, koberce a úsluhy vrátných ani trochu netěšily, spíš lekaly. První pachů slávy byla v mém mozku spjata s pocitem částečné ztráty dvou smyslů: chuti a hmatu. „Proč nejezdíš taxíkem?“ žasl Kopelev. Ale já jsem měl v taxíku dojem, že zrazuju, dobře mi bylo jen s batohem na zádech v autobuse. A tak jsem teď s jistotou mohl odpovědět Tvardovskému: „Sláva mě nenahlodá... Ale vidím před sebou, že nebude mít dlouhé trvání, a já bych ji nejradši moudře využil ve prospěch svých hotových věcí.“ (Jenže ani Novyj mir je dosud neznal...)

Tvardovskij ovšem po Chruščovově omilostnění mé obavy z krátkodobosti mé slávy absolutně nechápal.

Už jsme k sobě našli vřelé sympatie, třebaže jsme se ještě nikdy nesešli sami dva, vždycky u toho byla redakce. Brzy mě pozval k sobě domů – a to právě kurýr přivezl z redakce signální výtisk 11. čísla (později byl právě tento kurýr odhalen jako práškač). Objali jsme se. A. T. se radoval jako dítě a jeho medvědí tělo se po pokoji jen vznášelo: „Ptáček vyletěl! První vlaštovička! Teď už nás těžko zastaví! Teď už je to skoro nemožné!“ (Skoro... Ani on si nebyl naprosto jist. Cožpak se nestávalo, že v poslední chvíli stáhli celý vytištěný náklad? Nezáleží na práci, nezáleží na vyhozených penězích. Nám jde přece o ideologii.) Blahopřál jsem mu: „Je to spíš vaše vítězství než moje.“

„Mažte rovnou ke mně!“ – takovýhle tón jsem při svém dalším příjezdu do Moskvy nečekal, když jsem mu rovnou z hotelu zavolal. Hned po vyjítí 11. čísla zasedalo plénum ÚV – zdá se, že o rozvoji průmyslu. Do stánků určených pro potřeby pléna bylo převedeno několik tisíc výtisků z moskevské maloobchodní sítě. Z tribuny pléna Chruščov všem oznámil, že jde o mimořádně důležitou a prospěšnou prózu (mé jméno však nevyslovil, o autoru mluvil rovněž jako o Ivanu Děnisoviči). Dokonce si plénu stěžoval na své politbyro: „Ptám se jich – otiskneme to? A oni mlčí!... tak si členové pléna odnášeli z knižního stánku dvě

knížky: červenou (materiály pléna) a modrou (11. číslo Nového miru). Tak si nesli v podpaží červenou a modrou, smál se Tvardovskij. Tajemník Novosibirské oblasti řekl Tvardovskému: „Bylo i hůř... V mé oblasti existují takové objekty i dnes, vím to. Ale proč o nich psát?“ To bylo ještě před Nikitovým závěrečným projevem. Po něm vyhledal Tvardovského, aby mu stiskl ruku a zahladil stopu svých mylných slov.

Spontánní obdiv, spontánní nadšení byly v té době tak veliké, že mi tehdy Tvardovskij řekl: „Teď vypočodujeme s Matrjonou, kterou redakce počátkem roku zamítla, která prý ‚nikdy nesmí být otištěna‘.“ Teď ji A. T. s lehkým srdcem dal do sazby, jako by dokonce pozapomněl na svůj dřívější verdikt.

„Nejnebezpečnější je druhý krok!“ varoval mě Tvardovskij. „Debut se většinou povede i blbečkovi. Ale druhá věc...“

Pokukoval po mně s obavami. Onou „druhou věcí“ nemyslel Matrjonu, ale to, co napíšu teď. Probíral jsem doma rukopisy, a nebyl jsem schopen něco vybrat – všechno jim šlo po krku.

Naštěstí jsem právě ten měsíc napsal bez problémů Kočetovku* – poprvé v životě přímo pro časopis. (Byl to pravdivý příběh mého přítele z roku 1941, – a to i s drobnými detaily, jako že jeden starší voják zapomněl, jak se dřív jmenoval Stalingrad, což mi nikdo, ba ani A. T., nechtěl věřit. Ale podle mého názoru je pro člověka staré kultury naprosto přirozené, že si nepamatuje nové, nedávno připlácnuté přejmenování.) A. T. byl strašně nervózní, když si ode mne povídku bral, natož když ji pak četl; měl strach z neúspěchu, bál se za mě stejně jako za sebe. Když se objevil na scéně Tveritinov, jeho obavy vzrostly: usoudil, že to asi bude vlastenecká detektivka, že nakonec bude odhalen pravý špion.

Když zjistil, že tomu tak není, poslal mi rozradostněný telegram. Nad Kočetovkou a Matrjonou, povídkami, které měly definitivně prokázat můj talent, poprvé a naposled nevedl politické debaty ve stylu „projde–neprojde“ a naopak mi předvedl v mračnu cigaretového kouře poctivou redaktorskou práci.** Jeho připomínky (k mé sebedůvěře) byly citlivé, zvláště v pasážích venkovských: nelze říct „vesniční tesaři“, když na vesnici je tesařem každý; pleonasmus je například „dřevěný šindel“; pokud je prase tlusté, nemá hlad; výprava do lesa na jahody nebo na houby nemůže být práce, ale jen zábava (mimochodem, v téhle věci ustoupil, protože na současném venkově už to práce je, neboť sytí vesničany víc než práce na kolchozním poli); a dál – že u nádraží nemůže růst osika,

* Musel jsem změnit název na Krečetovku, abych nerozdmýchával nenávisť Kočetovova Oktabru k Novému miru.

** Úvahy „projde–neprojde“ natolik zatemňovaly mozky redaktorům Nového miru (natož pak redaktorům ostatních sovětských časopisů), že jim zbývalo jen velmi málo prostoru na skutečné domýšlení věci, estetického citu a energie pro závažné připomínky k textu. Jedno je jisté: kromě toho jediného sezení s A. T. se mnou nikdo jiný ani pět minut nerozbíral text z redaktorské stránky, vždycky šlo jen o to, co by mohlo vadit cenzuře.

protože tam se všechno vysazuje a osiku by nikdo nikam nesázal; že „výrostek“ je starší než „kluk“. Pak ještě trval na tom, že přechodníky se v lidové venkovské řeči nevyskytují, a proto nemohu napsat „promísiv, zadělané upeču“. Ale tady jsem nesouhlasil – naše přísloví jsou přece plná přechodníků.

Naše časté schůzky na podzim 1962 byly nenucené a velmi srdečné. V těch měsících mě A. T. zbožňoval a na mé úspěchy byl hrdý jako na své. Zvlášť se mu líbilo, že se chovám tak, jak by si to u jím objeveného autora představoval: vyháním novináře, neposkytuji interview, nepózuji před fotografy, nedávám se filmovat. Měl pocit, že mě stvořil, že mě uplácal z hlíny a od nynějška až navěky mi bude doporučovat ta nejlepší řešení a vést mě cestou slávy. Rozuměl tomu tak (třebaže jsem mu ani jednou nic podobného neslíbil), že propříště neudělám v životě ani jediný důležitý krok bez jeho souhlasu. On sám například rozhodl, kterému fotografovi mohu dovolit, aby mě vyfotografoval (ukázalo se, že nestojí za nic, ale toho nejdůležitějšího bylo dosaženo – tvářil jsem se na snímku umučeně a zasmušile). Když bylo už nevyhnutelné uveřejnit aspoň jakýsi extrakt mého životopisu, A. T. se chopil pera a sám ho začal sumírovat. Považoval jsem za nutné zdůraznit, za co jsem seděl – že za kritické soudy o Stalinovi, ale Tvardovskij se ostře postavil proti, prostě to nedovolil. (Nevěděl tehdy, že by se to mohlo ještě hodit, až mě strana na svých instruktážích nazve zrádcem vlasti. Viděl jenom přítomnost, do budoucna nepohlédl skoro nikdy. Navíc skutečné příčiny jeho vnějších impulsů v něm vězely hodně hluboko. Sám například dlouho věřil ve Stalina, a přitom každý už tehdy pochybuje jako by zostouzel jeho současný názor. Tak se vypořádal i s mým vysvětlením, že Tveritinov nemusí mít rád Stalina třeba jen proto, že má jemný vkus. Jak by ho mohl nemilovat – v tom případě by buď seděl on sám, nebo jeho příbuzní, jinou verzi A. T. nebyl ochoten přijmout.)

Nechtěl jsem mu teď hned dokazovat, že ve svých čtyřiačtyřiceti letech už jsem vlastně hotový člověk, takový, jak mě doba vytvarovala. Ale že mezi námi nemůže vzniknout přátelství, pokud si alespoň nepřiznáme, že jsme si rovni. Tvardovskij přečtenoval shodu našich názorů, cílů a životních zkušeností. Za důležitou součást své praxe považoval dobrou znalost principů hierarchie, jak se projevuje na poradách, při telefonních debatách a v zákulisí. Jenže přečtenoval perspektivy a délku celého tohoto režimu. Nepřipouštěl možnost, že by někdo odmítl tento režim na samém začátku. Nepřipouštěl ani, že mohu v literatuře nebo politice prokouknout nebo vědět něco, co nevidí a neví on.

Se mnou zažil vzplanutí naděje, že konečně našel přítele. Ale já jsem si nic takového nenamlouval. Zamiloval jsem si jeho mužickou náuru; jeho poryvy básnické dětskosti, jen chatrně tlumené zvyky potentáta; a nakonec i tu přirozenou lidskou hrdost, když se octl čelem proti nepřítelům, někdy i těm nejvýše postaveným (nejlépe tváří v tvář, protože po telefonu občas znejistěl), to ona ho chránila před směšnými nebo trapnými situacemi. Avšak má a jeho minulost byly příliš rozdílné, stejně jako naše zkušenosti. Ani jedinkrát, nikdy jsem se

k němu nedokázal chovat tak otevřeně a přímo jako k desítkám lidí, jež obestíral stín lágru. Snad naše charaktery se mohly občas setkat a sblížit, ale bez splynutí představ o životě většinou nedochází k chlapskému přátelství.

Podobali jsme se dvěma křivkám, z nichž každá má svou vlastní rovnici. V některých bodech jsme se mohli setkat a sblížit, mít dokonce společnou tečnu, ale jejich původní podoba musela nevyhnutelně způsobit, že se zase rozejdou po svých cestách.

Na povrchu

Připadal jsem si jako ryba, která dlouho žila v hlubokých vodách a zvykla si na tlak mnoha atmosfér – jenže teď vyplula na hladinu a nedostatkem onoho tlaku hyne, začalo ji to příliš nadnášet a ona se neumí přizpůsobit. Také já jsem byl patnáct let prozřetelně ukrytý v hlubinách lágru, vyhnanství a ilegality, nikdy jsem neprozradil svou identitu a nedopustil se jediné zjevné chyby v chápání lidí a práce. Teprve nyní jsem se zničehonic octl na vlnách věhlasu a ohlušivé slávy (u nás se zostouzí a chválí vždycky přes míru), což mělo za následek, že jsem dělal jednu chybu za druhou a vůbec nechápal svou situaci a své nové šance.

Neuvědomoval jsem si současnou míru svých možností, přesněji míru drzosti, kterou si teď mohu dovolit. Ze setrvačnosti jsem byl ostražitý a uzavřený. Bylo to opravdu nezbytné, neboť náhodný průlom Ivana Děnisoviče neznamenal, že by se s mou maličkostí hodlal smířit Režim, a těžké životní zkoušky byly nasnadě.

Byly, ale ne hned – měl jsem před sebou dva měsíce, ne, možná jen měsíc, kdy jsem mohl bez obav jít za svým cílem, neboť přísluhovačská, přehnaná reklama mi otevřela na ten měsíc dveře všech redakcí a všech divadel!

A mně to nedošlo... Rychle jsem chtěl zastavit sám sebe, dříve než mě zastaví oni, znovu se ukrýt za přetvářku, předstírat, že nic jiného jsem nenapsal a napsat nehodlám. Jako by byl návrat vůbec možný! Nemám naději, že mě teď spustí z očí! a co víc, nenadálé vítězství Děnisoviče mě svazovalo, vždyť my jsme s Tvardovským nevyhráli, ale prohráli: rok jsme ztratili, rok optimálního rozletu po XXII. sjezdu, svezli jsme se až na poslední příbojové vlně. Ve vši skromnosti jsem přece jen doufal aspoň v půlrok, někdy i ve dva roky, než se přede mnou určitě znovu zavřou všechny skulinky i brány. A on to byl jeden jediný měsíc – od první pochvalné recenze 18. listopadu do kremelské schůzky 17. prosince. Dokonce ještě míň – do prvního protiútoků 1. prosince (kdy Chruščova v Manéži poštvali proti moderním výtvarníkům, což byl jen začátek široce pojaté akce). Ale i za těch čtrnáct dní bych byl mohl dobýt několika předmostí! – zveřejnit několik titulů připravovaných děl.

A nic takového jsem neudělal, vybral jsem si špatnou cestu. Chystal jsem se „co nejracionalněji využít“ svou krátkodechou slávu, ale právě to jsem neudělal – převážně kvůli falešnému pocitu jistých závazků vůči Novému miru a Tvardovskému.

Ano, je čas tohle si po pravdě přiznat. Byl jsem samozřejmě Tvardovskému zavázán – ale o s o b n ě. A přitom jsem neměl na soukromé pocity žádné právo, ani na to, co si o mně pomyslí Novyj mir; měl jsem důsledně vycházet jen z toho, že já – nejsem já, že můj literární osud – není můj, ale patří všem těm milionům, kteří se nedovlekli, nedošeptali, nedochroptěli až do konce svého táborového údělu, nemohli svá pozdní odhalení o lágrech nikomu předat. Tak jako Trója není za svou existenci vděčná jen Schliemannovi, tak i naše travou zarůstající lágrová kultura má své zákonité právo na existenci. Proto jsem já, který se vrátil ze světa mrtvých, pro něž není návratu, neměl slibovat věrnost Novému miru či Tvardovskému, jenom aby si nemysleli, že mi sláva popletla hlavu, ale měl jsem dobývat s chladnou hlavou předmostí pro budoucí bitvy.

I když byly novomirské okovy ve srovnání s mou úzkostlivou opatrností až druhořadé, přece jen mě citelně spoutávaly.

Jak Tvardovskij předpovídal, žádaly mě nejrůznější literární listy, časopisy a rozhlas o „nějaké úryvky“, a já jsem byl povinen jim je neprodleně dát – z dokončeného románu V kruhu prvním, z hotových divadelních her – a s pomocí zveřejněných titulů obsadit pozice, z nichž by mě pak těžko sráželi. Skoro měsíc se valila vlna ohromení z mé výbušné prózy, byl bych to býval stihl bez problémů – ale já jsem říkal: „ne, ne“. Domníval jsem se, že tím své dílo chráním... Byl jsem pyšný, jak snadno čelím přívalu slávy...

Novináři bušili na dveře mého rjazaňského bytu, obtelefonovávali moskevské hotely, volali z moskevských vyslanectví, agentury posílaly dotazy, dokonce s tak hloupými prosbami, jako byla tato: vysvětlit západnímu čtenáři, jak znamenitě „vyřešil“ Chruščov kubánský konflikt. Neřekl jsem však nikomu ani slovo, i když jsem mohl mluvit bez zábran, ze široka a velmi odvázně, a šokovaní novináři by to všechno roznesli po světě. Báł jsem se, že kdybych začal odpovídat západním korespondentům, musel bych zodpovídat i otázky sovětských korespondentů, kteří by si ode mne představovali buď okamžitou revoltu, nebo unylou loajalitu. Jelikož jsem nechtěl lhát a báł se vyzývat ke vzpouře, raději jsem mlčel.

Koncem listopadu, deset dní poté, co vyšel Novyj mir s Děnisovičem, obrátila se na mě umělecká rada divadla Sovremennik, která si vyslechla mou hru (Jeliman a táborová šlapka, což byla taky už zmírněná verze Republiky práce) a teď mě naléhavě žádala, abych dal souhlas s jejím o k a m ž i t ý m uvedením. Herci prý budou obědvat i spát v divadle, ale do měsíce mě pozvou na premiéru! A já jsem jim souhlas nedal. . .

Ale proč?? Za prvé jsem měl pocit, že hru, aby mohla na veřejnost, musím ještě jednou přepsat – a to máme nejmíň čistých sedm dní, ale při vyučování a pří-

valu nanicovatě pochvalné korespondence mohlo by to trvat třeba i měsíc. Sovremennik byl srozuměn i s tím, že bych text doopravil takříkajíc na pochodu – jenže já jsem nemohl opustit školu! Ale proč proboha? Proč bych se konečně nemohl stát spisovatelem na volné noze? Proč bych se nemohl naráz zbavit obtížných povinností? Jenže kdo bude děti učit až do pololetí? Kdo jim dá známky? A to se ještě jako naschvál přihrnula na poslední měsíc do školy inspektorská komise. Takový podraz na ředitele si nemohu dovolit. Tolik let se ke mně choval jen dobře – a já se mu teď takhle vysmeknu? Během týdne jsem mohl dát Sovremenniku text upravený pro veřejnost; dvakrát týdně jsem mohl otiskovat „trochu učesané“ úryvky z Kruhu a zároveň číst román v rozhlase na pokračování, mohl jsem poskytovat interview – a zatím jsem místo toho všeho dřepěl ve školním kabinetu, předváděl nicotné fyzikální pokusy, smolil rozvrhy, opravoval sešity. Byl jsem červem na kosmické dráze...

A co když někdo z lidí *nahoře* uvidí hru ještě před premiérou a rozzuří se? Nejenže pak hru zakousnou, ale s ní i povídky, jež se musí už teď někdy objevit v Novém miru... Přitom má Novyj mir náklad 100 tisíc a do Sovremenniku se vejde jenom sedm set diváků.

A zase mi blesklo hlavou: slíbil jsem přece, že první dostane všechno Tvardovskij. Jak mám tedy odevzdat hru Sovremenniku, dokud si ji nepřčtou v Novém miru? A tak jsem přibrzdil bojovně naladěný Sovremennik a odevzdal hru podřimující redakci měsíčníku. Jenže tam jeden člověk nedřímá, Děmentjev, a do redakce má hra vůbec nedorazila. Nikdy neopustila dva domy na Kotělničeském nábřeží, kde bydleli dva Sašové. Bylo o ní rozhodnuto jen mezi těmi dvěma – a mně Tvardovským oznámeno: „umělecky slabé“, „není to drama“, „jenom přeoráváte týž lágrový materiál, co už je v Ivanu Děnisoviči, nic nového“. (Jak má člověk sám bránit svou vlastní věc? Připouštím, že to není drama. Ale taky rozhodně nic nepřeorávám, protože jsme pořádně orat ještě ani nezačali! Dějištěm hry nebyl Zvláštní tábor, ale Trestní pracovní tábor: směs pohlaví, paragrafů, království kriminálníků a jejich psychologie; zkrátka podfukářská branže.)

Proč ne, vedle Ivana Děnisoviče se hra mohla zdát slabší. Nemusela se Tvardovskému líbit. Jenom by se slušelo, aby Novyj mir hru odmítl a nechal mi volnou ruku, abych si s ní naložil, jak chci. Ale to ani ve snu! Tvardovskij chápal můj slib naší spolupráce jinak: nyní i vždycky a na věky věků. Vždyť on mě v mých třiačtyřiceti letech *objevil*, bez něho bych se jako spisovatel neprosadil, ostatně se ani nevyznám v umělecké hodnotě svých věcí (jednu jsem přinesl, ale desítky jich schovávám v šuplíku). A teď posoudí každou mou věc Tvardovskij (a Děmentjev) – buď ji otisknou v Novém miru, nebo ji schovají a nikomu neukážou. Třetí cesta není.

Právě tak bylo rozhodnuto o Jelimanovi a táborové šlapce: nevracet, nezveřejňovat. „Varuju vás před divadelními gangstery!“ nabádal mě s vážnou tváří A. T. Takhle mluvil šéfredaktor nejliberálnějšího časopisu v zemi o nejmladším

a nejdvažnějším divadle v zemi! Odkud vzal tu sebejistotu? Kolik viděl jejich inscenací? Ani jednu, jedinkrát nepřekročil jejich práh (aby si nezadal). Jeho vysoké postavení vyžadovalo, aby získával informace z druhé (a nečisté) ruky. Kdesi v barvišském vládním sanatoriu, kdesi na kremelské recepci a taky od několika servilních typů v redakci slyšel, že tahle scéna je troufalá, podvratná a nestranná – to jest „gangsteři“.

Uplynuly teprve dva týdny, co jsem byl otištěn, a líbánky s Tvardovským ještě nekončily – nepovažoval jsem za důstojné ani prospěšné vzbouřit se otevřeně, a tak jsem se octl v roli prosebníka, který přemlouvá Tvardovského, aby mohl někomu něco ukázat, ovšem ten se vzpírá, neradí mi to, protestuje a nakonec už se doopravdy zlobí na mou neústupnost. Jen tak tak *dal souhlas*, abych nabídl hru divadlu – ale v žádném případě Sovremenniku, nýbrž skomírajícímu divadlu Zavadského (jenom proto, že inscenovalo Ťorkina). Spoléhaje na chabou informovanost A. T. (byl příliš vzdálen a povýšen nad obyčejnou literární veřejnost, nad dynamický moskevský kulturní život), zůstal jsem ve spojení se Sovremennikem. Ovšem zdržel jsem hru o měsíc – neopakovatelný měsíc! – a čekal jsem, až cenzura oštempluje Matrjonu a Krečetovku. Pak jsem dal plná práva Sovremenniku; jenže jsme ztratili čas – už se objevoval tlak na divadla po prosincové kremelské „schůzce“. Sovremennik se neodhodlal ani k obnovení zkoušek a inscenace musela počkat řadu let. Tvardovskij se dověděl o mém svévolném kroku a do hloubi duše se urazil; trvalo to roky, co mi pak nejdnou vyčetl, že jsem dal práva Sovremenniku, třebaže on mě žádal, abych to nedělal...

Ostatně choval jsem se tak i bez Tvardovského: krátce po otištění povídek za mnou přijela pracovnice Lenfilmu se čtyřmi vyhotoveními smlouvy na Krečetovku, už podepsanými Lenfilmem; stačilo jen podepsat, a dostanu pro mě neslýchané peníze. A Krečetovka se objeví na plátnech sovětských kin... Odmítl jsem okamžitě – to tak, dám jim práva, oni to zkazí, vypadne z nich cosi tupého, falešného, a já už nemám žádnou možnost nějak to napravit.

A. T. mě v dopise nazval „nejdražším člověkem v literatuře“, aspoň pro něj, a musím přiznat, že mě miloval z celého srdce a nezištně, ale tyranicky: jako sochař svou sochu nebo lenní pán svého nejlepšího vazala. Samozřejmě ho nikdy ani nenapadlo, aby projevil zájem, jaký já mám na něco názor, radu, připomínku k jeho časopisecké práci nebo i jeho vlastní tvorbě. Nikdy mu nedošlo, že by ode mne mohl očekávat díky mým mimoliterárním životním zkušenostem svěží úhel pohledu...

Cítili jsme určité rozdíly dokonce i v tempu normálního životního stylu. „Proč bychom si teď – po našem velkém vítězství – nemohli chvilku posedět u našeho velkého redakčního stolu, dát si čaj s preclíky a jen tak si povídat o vážných věcech i o hloupostech? Všichni spisovatelé to tak dělají, například Simonov,“ žertoval se mnou A. T., „hezky se posadí, zakouří si v klidu... Kam vy pořád pospícháte?“ A já jsem pospíchal, protože mi už táhla padesátka a by-

lo toho strašně moc, co jsem ještě nenapsal... A příliš pevně byly rozkročeny dosud hliněné – ale i železobetonové – nohy nepravdy. A květy lopuchů byla posetá naše prolhaná literatura. *

První recenzi na mě – v Izvestijích od Simonova – přinesl A. T. a slavnostně ji přede mne položil (právě vyšla a ještě jsem ji nečetl), ale mně po prvních odstavech začala připadat otravně státotvorná, ani jsem ji nedočel a poprosil jsem Tvardovského, zdali bychom nemohli pokračovat v projednávání Krečtovky. A. T. jen kroutil hlavou a považoval to ode mne za afektovanost. Neměl před očima jako já tu dlouhou předlouhou a strašnou cestu, která mě čeká, a neuvědomoval si jepičí život takovýchhle nežádaných recenzí.

Tím víc se rozcházel naše představy o tom, co potřebuje teď ruská literatura a jaký má být Novyj mir. Sám A. T. ho považoval za maximálně odvážný a pokrokový – měl přece velký úspěch u naší inteligence a západní tisk mu taky věnoval mimořádnou pozornost.

Ano, bylo to tak. Ale přívrženci Nového miru neměli jeho kvality s čím srovnávat, jen s řadou našich dalších literárních časopisů, bezduchých a tupých až k zvracení svým obsahem a zdechlých předem pro svou profesionální nenáročnost. (Pokud se v nich – vyjímám Junost' – objevilo něco zajímavého, co „zabíralo“, pak to byla pouhá spekulace se jmény mrtvých autorů, uštváných týmiž bláboly, jimiž proslul časopis Moskva, nebo literárněkritickými statěmi, které nemají s literaturou nic společného.) Vrozená hrdost a ušlechtilost, jež našťastí neopouštěly Tvardovského ani ve chvílích jeho nejtemnější zaslepenosti, pomáhaly mu bránit časopis před nápořem nejhorší banality (lépe řečeno, pronikala i sem, zvláště v memoárech potentátů typu Koněva či Jemeljanova, ale přece jen řidčeji) a držet si úroveň osvětleného žurnálu, záměrně jakoby nadčasového. V první polovině čísla bývaly balast a nicotnosti, ale v druhé, publicistické, kritické a bibliografické, čtenář vždycky nacházel solidní a obsažná témata a mnoho zajímavého.

* Ale co už jsem vůbec nestíhal, natož pak Tvardovskij – to byla péče o překlady Děnisoviče do cizích jazyků. Ty hrůzy, jež se mohou stát při poskytování zahraničních práv na 25 a někdy i na 40 let dopředu, jsem si opravdu neuměl ani představit. Přitom SSSR nebyl členem mezinárodních konvencí o autorském právu, a tak byla novela vydána napospas komukoli. A Děnisovič byl vskutku náramnou politickou senzací! Například anglicky měl vyjít hned v šesti nakladatelstvích, nemluvě o dalších jazycích. Ta se mezi sebou pochopitelně předháněla, kdo dřív, a na kvalitách překladatelů jim nezáleželo, hlavně to museli stihnout co nejdřív – a text byl přitom jeden z nejtěžších. Dokonce ani dvojici Hingley a Hayword, špičkovým překladatelům, se Děnisovič nepovedl. Vznikla jen šedá, trochu negramotná řeč s politickými polopatismy. Všechny barvy vybledly, zmizely jazykové vrstvy, jemnosti, zato však každý náznak obhroublosti ověnčili těmi nejhoršími a nebanálnějšími nadávkami, zkrátka „na plnou hubu“. (Pozn. 1978)

V roce 1981 byl ve státech Massachusetts a Vermont Jeden den Ivana Děnisoviče stažen ze školních knihoven kvůli sprostým slovům (třebaže současní američtí školáci mají sprostší rejstřík nadávek než moji muklové, a já jsem dokonce dostával pobouřené dopisy od rodičů: jak prý mohu takovou špinavost publikovat! (Pozn. 1986)

Existoval ovšem i jiný zorný úhel: Jakým by se tento časopis *musel stát*, aby v něm naše literatura vstala s kolenou. Především by musel Novyj mir nastavit laťku odvahy podstatně výš a ve všech rubrikách tisknout nekompromisnější materiály než dosud. Každé číslo by muselo být komponováno nezávisle na momentální náladě *těch nahoře*, nepoddávat se pochybnostem, strachu a pověstem, nesměl by se pohybovat ve včera vyměřených mezích, ale v každém čísle aspoň chvílemi těmihle mezemi otrást. Je jisté, že mnohdy by šel tvrdě hlavou proti zdi.

Namítnou mi, že je to bláznovství a ztřeštěnost, že by se u nás t a k o v ý časopis ani neohrál, vydržel by sotva rok. Budou mě přesvědčovat, že Novyj mir nepřehlédne ani jedinou skulinku, kterou by mohl propašovat do čísla aspoň půl odstavce. Prý afsi na to šel obchvatem, jinotajem, mezi řádky a doplácel na to vyšší nákladu a popularitou, vždycky neúnavně boural kámen po kameni vetché zdi. Jít naostro a hlava nehlava proti režimu a zlikvidovat tím časopis si redakce prý nemůže dovolit. Časopis, stejně jako divadlo či filmový ateliér patří do výrobní sféry, to je prý něco jiného než vůle svobodného jedince. Poskytují trvalé zaměstnání mnoha lidem, i to je prý zavazuje, a v období pronásledování jim nezbývá než kličkovat, že ano...

V těchto protiargumentech je asi víc pravdy než v mých výhradách. Přesto se však nemohu zbavit pocitu, že Novyj mir zdaleka nedělal všechno, co mohl – třeba v těch prvních, neopakovatelně svobodných měsících. Jak je využil Novyj mir? A kolik jeho čísel se drželo jen tak tak na úrovni? V kolika číslech se našly dva tři slušné příspěvky a jinak to byla nerozžvýkatelná nuda a šed', a kdybychom spočítali dobré a špatné stránky, nedopadl by jejich poměr katastrofálně?

Svobodomyšlnost našeho liberálního časopisu rok od roku pramenila ani ne tak ze svobodomyšlnosti redakčního kolektivu, jako ze sympatií svobodomyšlných autorů, kteří chtěli za každou cenu otisknout své rukopisy v tomto jediném časopisu. Jejich iniciativa byla tak velká, že cenzura mohla texty vyhazovat a mrzačit do sytosti, a přece jen v čísle hodně cenných věcí zůstalo. Uvnitř liberálního časopisu panovala konzervativní hierarchie, „nahoru“ se psalo jen o tom kladném a příjemném, zatímco to nepatřičné se s úspěchem (ale přátelštěji než jinde) dusilo hned na prahu redakce – stejně jako v časopisech Moskva a Znamja. O těch zamítnutých odvážných rukopisech se Tvardovskij dokonce ani nedověděl, maximálně v nějaké překroucené podobě. Sám mi o tom řekl:

„Do Nového miru nám posílají provokatéry, kteří ze sebe dělají literáty a nosí nám antisovětské příspěvky. Prý jste jediný svobodný časopis, tak kde jinde bychom měli tisknout?“

Píšu tohle všechno, aby vyšla pravda najevo, ne kvůli sobě, to vůbec ne (má zkušenost byla opačná – Tvardovskij vši silou prosazoval mé prózy, i když to vypadalo beznadějně). Píšu o těch příspěvcích, které určitě měly mnohem blíž k legální normě než já a pro které mohl Novyj mir udělat daleko víc, kdyby se lidé kolem Tvardovského tak křečovitě nedrželi svých židlí, kdyby je na rukou

i na nohou nespoutával jejich nepřetržitý a úporný strach: „škoda že jste přišel zrovna teď, v takovou nevhodnou chvíli“, „právě teď není ten správný moment...“ Ale ten *moment* už trvá půl století.

Jednou jsem se A. T. zeptal, jestli bych mu čistě ze sympatií k časopisu mohl někdy doporučit věci, které se mi zvláště líbily. Tvardovskij mou nabídku velmi hezky přijal. Dvakrát jsem toto své právo využil – a nejenže bez úspěchu, ale dokonce to začalo komplikovat mé vztahy s redakcí.

Poprvé ještě v období našich líbánek, v prosinci 1962. Přesvědčil jsem Varlama Šalamova, že mi musí za tím účelem vybrat pár básní z cyklu Z kolymských sešitů a Malé poemy, které jsem považoval za naprosto bezúhonné, a poslal jsem je Tvardovskému přes tajemníka redakce v zalepené obálce.

V čele Nového miru stál básník, ale poezie v časopisu byla ubohá, A. T. neobjevil ani jediné pozoruhodné jméno, občas jen průměrné básníky, na které se brzo zapomnělo. Z diplomatických důvodů věnoval hodně pozornosti „nacionální etiketě“, tiskl hodně básníků ze svazových republik* nebo dvě tři kratičké básně už známého básníka, nikdy mu neotiskl rozsáhlý výbor, který by dal čtenáři představu o směřování básnickových myšlenek a formálních výbojů. Básnické příspěvky Nového miru nebyly v poezii událostí.

Ve výběru Šalamova pro Novyj mir byly dvě básně z Malých poem – Homér a Avvakum v Pustozersku, a pak kolem dvaceti lyrických básní, mezi nimi „V hodinách nočních a mrazivých...“, „Jako Archimedes...“ nebo Pohřeb. Pro mě samozřejmě nezapadala osobnost Šalamova ani jeho verše do oblasti pouhé „normální poezie“ – vždyť se zrodily z horoucí paměti a bolesti srdce; byl to můj neznámý a vzdálený bratr z lágru; ty verše tvořil ve stejných podmínkách jako já, když jsem sotva vlekl nohy za sebou a opakoval si je nazpaměť, protože jsem měl panickou hrůzu z táborových prohlídek. Vždyť nás taky bylo v lágru sotva pět, co z písčících vězňů unikli totální likvidaci.

Nepovažuji se za korunního kritika poezie. Shledávám naopak u Tvardovského jemný básnický vkus. Připusťme, že jsem se krutě mýlil, ale musel skutečně Tvardovskij – při vší bídě básnické rubriky Nového miru – Šalamova tak stroze odmítnout?

Až budou smět být vydány tyhle mé vzpomínky, udělá si čtenář i o zakázaných verších Šalamova svůj názor. Ocení jejich statečný tón i fakt, že jsou psány krví, což zkušenostem mladičkých básníků dostupné není, a sám posoudí, zda-li si tyto básně zasloužily od Tvardovského tak krutý odsudek.

Mně řekl, že se mu nelíbí nejen verše samy, protože jsou „příliš pasternakovské“, ale dokonce i jiný detail – otvíral obálku s nadějí, že v ní najde cosi svěží-

* Existuje literatura každého jednotlivého národa nebo literatura světová (shrnující největší světové talenty). Ale rozhodně neexistuje žádný mezičlánek literatury „mnohonárodní“ (třeba po vzoru Sovětu národnosti). Tento prázdňý pojem, stejně jako socrealismus, bránily přirozenému vývoji naší literatury celá předešlá desetiletí.

ho ode mne. A Šalamovovi prý napsal, že verše Z kolymských sešitů se mu vůbec nelíbí – není to prý poezie, která by mohla oslovit srdce našich čtenářů. Snažil jsem se Tvardovskému vysvětlit, že tu nejde o žádnou Šalamovovu „intriku“, že jsem mu s á m nabídl, aby vybral pár básní a mým prostřednictvím je nabídl časopisu, ale Tvardovskij mi ani za mák nevěřil! Býval nepředstavitelně imunní vůči těm nejprostším argumentům. Byl si naprosto jist Šalamovovou úkladností a špinavou hrou, kterou se mnou hraje.

Podruhé (už na jaře 1964) jsem zas musel zoufale přemlouvat redakční radu, aby otiskli Stati o dějinách genetiky od Ž. Medveděva. Byl v nich populární výklad obecně neznámé podstaty diskuse o genetice, ale bylo v nich i něco víc – hněvivý výkřik proti nespravedlnosti páchané na materiálu nyní už zcela legálním, a právě tato výzva vyvolávala u lidí bušení srdce. Tento spis jednomyslně přijala za svůj celá redakce (až na Dementějeva, tomu se nelíbil), a na redakční poradě mě Tvardovskij už prosil, abych neuváděl další a další argumenty, protože všichni jsou už „přesvědčeni“. Načež požádal autora o „malé škrty“; pak o větší; a potom „aby měl pár měsíců strpení“ – a tak šlo všecko k ledu. A to proto, že si Medveděvův spis „nárokoval“ svobodu myšlení v proporcích ještě nedovolených.

Za neodpustitelné považoval Tvardovskij i to, že jsem si dovolil svěřit Jeli-mana a táborovou šlapku Sovremenniku. Tato jizva v prsou A. T. se nehojila, nebledla, naopak v ní stále pocukávalo. Mnohokrát se ke hře bezdůvodně vracel, a nejenže ji hanobil, ale nepřejícně jí *předpovídal*, že se nikdy nedostane na jeviště, jako by tím chtěl proklamovat víru v pevné obranné zátarasy cenzury. A kromě toho mi řekl (16. února 1963, tři měsíce poté, co kulminovala naše spolupráce!):

„Ne že bych vaši hru smetl, kdyby to mělo záležet na mně... Já bych pak proti ní napsal do novin... A pak bych ji zakázal...“

Když říkal nedobré věci, jeho oči najednou studily, dokonce jako by zbělely, a člověk se díval na úplně novou tvář, už vůbec ne dětskou. (Jenže proč vlastně chce hru zakázat? – Aby ochránil mé jméno, myslí to dobře...)

Připomněl jsem mu:

„Vy sám jste přece radil Nikitovi Sergejeviči, aby zrušil cenzuru uměleckých děl...“

Neodpověděl. Ale hluboko v duši nesouhlasil. Něco uvnitř mu v tom bránilo. Když není nějaká věc podle jeho gusta – proč ji nezakázat třeba i silou státní moci?...

Podobné výroky Tvardovského zadusily dokonce už první výhonky našeho přátelství.

Tvardovskij nejen vyhrožoval, že zabráni inscenaci hry, ale skutečně to provedl. V té době, začátkem března 1963, hledaje cesty ke schválení hry, poslal jsem sám text V. S. Lebeděvovi, příznivci Ivana Děnisoviče. „A četl to už Tvardovskij? Co říkal?“ zeptal se ze všeho nejdřív Lebeděv. Odpověděl jsem vyhy-

bavě. Jenže ti dva se spolu domluvili. 21. března mě Lebeděv písemně a se vši rozhodností odmítl:

„Jsem hluboce přesvědčen, že se hra ve své nynější podobě pro divadelní inscenaci nehodí. Vedení divadla Sovremennik (nerad bych jim něco vyčítal nebo je obviňoval) chtějí uvést Vaši hru proto, aby přilákali publikum – (které divadlo by si to nepřálo?) – na Vaše jméno a na téma, jež určitě zazní z divadelní scény plnou silou. Nepochybuji o tom, že lidé budou divadlo doslova ‚obléhat‘, kdo by se taky nechtěl dovědět, co všechno se dělo v lágrech... Ovšem... nakonec bude divadlo samo nuceno inscenaci stáhnout, protože se do hlediště slétnou mraky ‚velikánských masařek‘, o jakých mluvil v nedávném projevu N. S. Chruščov. Těmi masařkami budou korespondenti zahraničního tisku, telegrafních agentur, všelijací naši maloměšťáci a podobné typy.“

Maloměšťáci a „podobné typy“! Že by to měl být prostě – lid? Divadlo „bude samo nuceno inscenaci stáhnout“? Ano, pokud tam zatelefonuji z ÚV... A máme tu – epochu, posláni divadla a jednoho státního činitele!

Vztahy Tvardovského s Lebeděvem nebyly obyčejné vztahy šéfredaktora závláhlého na trůnním referentovi. Oba tomu zřejmě říkali přátelství, přičemž pro Lebeděva to bylo lichotivé přátelství s *prvním básníkem země* (podle tabulky hodnostních tříd tomu už tak pěkných pár let oficiálně bylo). Schraňoval jeho (potom i mé) autogramy (myslím, že ve své pořádkumilovnosti na ně měl i speciální složku). Když mu Tvardovskij přinesl Ivana Děnisoviče s bohatou oblohou kladných posudků od stříbrovlasých spisovatelských kmetů, Lebeděv byl polichocen, že se k nim může připojit, prokázat znalost věci, a tak se ani nepokusil porušit jemnou tkáň hrubým přičesáváním.

Odkud se vzal v blízkosti Chruščova a čím se zabýval dřív – to jsem se stejně nedověděl. Sám se tento vrchnostenský liberál považoval za novináře. Možná že tu hrálo hlavní roli osobní soupeření s Iljičovem, jehož mohl předhonit jen na liberálním koníkoví... Seznámili jsme se na prvním „kremelském setkání vedoucích stranických a vládních kádrů s tvůrčí inteligencí“ – 17. prosince 1962.

Pozvánka na první setkání mě doslova zaskočila: v sobotu večer přišel do školy příkaz z okresního výboru strany, abych se v pondělí dostavil na ÚV v soudruhu Polikarpovovi (korunní utlačovatel literatury a umění); v šest ráno mě tam odveze auto okresního výboru strany. Vzhledem ke svým ilegálním aktivitám jsem nečekal nic dobrého a propadl ponurým předtuchám. Když Polikarpovovi proklouzla má próza mezi prsty, usoudil jsem, že teď mě aspoň bude chtít nahnat do strany: nemohou přece mezi sebou strpět cizáka, musí ho spoutat kolektivní přísahou. V budoucím rozhovoru jsem viděl veliké neštěstí pro sebe, věděl jsem přece, že mě nic dobrého nečeká, když vyjdu na veřejnost. Do strany samozřejmě nevstoupím, ale mé protiargumenty jsou pěkně chatrné. Schválně jsem si vzal na cestu šaty, ve kterých jsem chodil do školy, koupené v Pracovních oděvech, a humpolácké polobotky, mockrát spravované, záplátované červenou kůží na černý podklad. Bylo mi hned líp, když jsem mohl aspoň

takhle tiše vzdorovat, dělat ze sebe blbečka: – marná sláva, jednou jsme muklové a moc si toho na nás nevěmete. Takže byl dopraven do mramoru a hedvábí Sjezdového paláce nefalšovaný venkovský balík.

Ale najednou, o jedné z přestávek, začali jakoby náhodou (ve skutečnosti plánovaně) kolem našeho odlehlého konce stolu, kde jsme seděli s Tvardovským, brousit hned rudolící nafoukaný Adžubej, Chruščovův zeť, hned nanicovatý vlezlý Saťukov (šéfredaktor Pravdy), hned nevysoký nápadný intelektuál prostého vzhledu i jednání, s nímž mě pospíchal Tvardovskij seznámit. Byl to Lebeděv. To, jak se nepodobal stranickým pracovníkům, jeho nepochybně vysoká inteligence (měl brýle bez obrouček, jen skla pobleskovala a jako by připomínala cvikr) mě doslova šokovaly. Zanechal ve mně ten dojem asi proto, že právě on byl mým hlavním dobrodincem a vlídně se na mě díval. Nic podstatného jsme si neřekli, ujistil mě, že „jsem teď v takovém postavení, které už jen tak něco neohrozí“. Zeptal se mě, zdali hodlám dnes vystoupit. Ne, samozřejmě že ne, připadalo mi to dokonce absurdní (o čem bych mohl před tímhle publikem mluvit?!). Byl, jak se zdálo, dokonce rád, že nevystoupím. Pochválil mě, že neposkytuji žádná interview (kdyby tak věděl, že to nedělám z poslušné oddanosti, ale že prostě nechci poodkrýt ani cípek ze svého života), a poprosil mě o Ivana Děnisoviče s podpisem. Samo nebe snad seslalo našemu splašenému Chruščovovi tohohle anděla strážného čechovovského typu. (Vysvětlil mi, proč mě zavolali tak nahonem: „ÚV na vás zapomnělo.“ (No ovšem, ti by mě nejradši roznesli v zubech.)

(DOPLNĚK z r. 1978): O těchto setkáních se v tisku nic neobjevilo, alespoň jsem se s tím nikde nsetkal. A většina přítomných setrvala stále ještě ve staré struktuře, pod touž botou, pro některé z nich i slastnou – tak co by o tom komu vyprávěli, a proč taky... To se ví, čím větší vzdálenost nás dělí od těch dní, tím nicotnější nám připadají i tato setkání a jejich účastníci. Už teď se nám některá jména vytrácejí z paměti a příští generace po nich ani nevzdechne. Jednou upadnou do zapomenutí i naše otrocké životy – a jak si je potom představit... Schoval jsem si zápisy z těchto schůzí, psal jsem si je přímo tam, přímo na koleně a téhož večera jsem si je za čerstvé paměti doplňoval. Nepůjdu do všech podrobností, ale pro později narozené by tu měl zůstat alespoň doušek vzduchu z toho sálu – možná že by nebylo marné lknout si...

Idea „setkání vedoucích pracovníků strany a vlády se zástupci kultury a umění“ nebyla nová; z jakýchsi důvodů se s nimi scházel i Stalin, kázal jim, jak se vyhnout chybám, dokonce i Chruščov si v létě 1957 svolával na daču vybranou skupinu literátů a domlouval jim, aby nepodřývali již vybudované základy, což opěvovala pak Aligerová v básních či ve vzpomínkách. Že předsedové vlád zanechávají svých státnických povinností, aby usměrnili vývoj umění v zemi, není pro totalitní stát nic světoborného, neboť jen tehdy je totalita dokonalá a drží se pevně, když nepouští ze zřetele ani jedinou lidskou činnost, takže výtvarnictví, hudba a tím spíše literatura jsou pro ně stejně důležité jako zbrojení v pravý čas. A sami „zástupci umění“? Nejenže je podobná setkání nepřekvapovala, ale pro většinu z nich byla opravdovým svátkem a předmětem tvrdých střetů – jak se dostat na seznam pozvaných... Téměř pro všechny přítomné byla už sama pozvánka odměnou: ÚV se k nim chová jako ke „špičce kultury“, a to znamená, že mají přednostně zajištěny vysoké náklady, výstavy, inscenace. To dopoledne jsem se na kulturním odboru ÚV stal například svědkem, jak Isakovskij, který poprvé nebyl pozván, loudil na referentech pozvánku se slzami v očích: vždyť to bylo poprvé, co se pro něj nenašlo místo na důležitém zasedání, což znamená, že přestal být „špičkou“